پژوهشنامهٔ ایرانی سیاست بین‌الملل، دورهٔ ۱۱، شمارهٔ ۲، شمارهٔ پیاپی ۲۲، بهار و تابستان ۱۴۰۲
دورهٔ انتشار: دوفصلنامه • شاپا چاپی: 2322-3472 • شاپا الکترونیک: 2717-3402
https://doi.org/10.22067/irlip.2022.72370.1148
تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۶/۱۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۲/۱۲

شیوهٔ مواجههٔ ارکان حقوق‌بشری سازمان ملل متحد با ایران (۲۰۲۰-۲۰۱۵)

محمد محمودی کیا[1]

چکیده

دعاوی نقض حقوق بشر در جمهوری اسلامی ایران، یکی از محوری‌ترین چالش‌های ایران با نظام بین‌المللی بوده و طیف گسترده‌ای از موضوع‌ها و دعاوی حقوق‌بشری در قالب انتشار گزارش‌های گزارشگران ویژه، گزارش‌های دبیرکل سازمان ملل متحد، و نیز قطعنامه‌های مجمع عمومی سازمان ملل متحد دربارهٔ وضعیت حقوق بشر در ایران، مطرح شده است. این پژوهش با هدف پاسخ به این پرسش‌ها که «اسناد حقوق‌بشری سازمان ملل، چه رویکردی را در برابر ایران برگزیده‌اند؟» و «چه راهکارهایی را می‌توان برای کاستن از سطح تعارض و چالش اندیشید؟» تلاش کرده است تا با کاربست روش مطالعهٔ اسنادی، دعاوی حقوق‌بشری ارکان حقوق‌بشری سازمان ملل متحد علیه جمهوری اسلامی ایران و نیز راهکارهای عملیاتی برای برون‌رفت از وضعیت چالش را در سه سطح کوتاه‌مدت، میان‌مدت، و بلندمدت بررسی کند. یافته‌های پژوهش حاضر حاکی از این است که هرچند برخی از وجوه و زمینه‌های بروز چالش، ریشه در عناصر گفتمانی و نیز زبان استعاره‌ای متفاوت گفتمان حقوق‌بشری ایران و نظام بین‌الملل دارد، بااین‌حال، راهکارهای پرشماری برای کمینه‌سازی تنش در زمینهٔ حقوق بشر میان ایران و نظام بین‌المللی وجود دارد و می‌توان ضمن حفظ ارزش‌های اسلامی و ایرانی در زمینهٔ حقوق بشر، مانع طرح دعاوی حقوق‌بشری و خلق چالش‌های بین‌المللی برای کشور شد.

مقالهٔ پژوهشی

واژگان کلیدی:
ایران، چالش، حقوق بشر، سازمان ملل متحد، شورای حقوق بشر، قطعنامه، گزارشگر ویژه

۱ . استادیار گروه اندیشهٔ سیاسی در اسلام، پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی، تهران، ایران،
mahmoodikia@ri-khomeini.ac.ir ORCID: 0000-0002-9679-9405

The UN Human Rights Body Approach to Iran (2015-2020)

Mohammad Mahmoodi-kia[2]

Abstract

Human rights violations in the Islamic Republic of Iran are one of Iran's main challenges to the international system, and a wide range of human rights issues have been raised in the form of Special Rapporteurs' reports, UN Secretary-General's reports, and UN General Assembly resolutions. Therefore, considering the dominance of neoliberal institutionalism logic over the existing world order, and the central position of the United Nations in the established order, this study uses the method of documentary review, examines human rights claims against the Islamic Republic of Iran and proposes possible scenarios and operational strategies. To overcome the challenge situation, it deals with three levels: short-term, medium-term and long-term. The findings of this study indicate that although some aspects and contexts of the challenge are rooted in discourse elements as well as different metaphorical language of Iranian human rights discourse and the international system, however, there are several ways to minimize human rights tensions between Iran. And there is an international system and while preserving Islamic and Iranian values in the field of human rights, it is possible to prevent human rights claims and create international challenges for the country.

Key word: Challenge, Human Rights Council, Human Rights, Iran, Resolution, Special Rapporteur, United Nations

پژوهشنامهٔ ایرانی
سیاست بین‌الملل
دورهٔ ۱۱، شمارهٔ ۲، شمارهٔ
پیاپی۲۲، بهار و تابستان ۱۴۰۲

2 . Assistant Professor,, political thought in tslam, The research Iistitute of imam khomeini and islamic revolution, Tehran, Iran, mahmoodikia@ri-khomeini.ac.ir
ORCID: 0000-0002-9679-9405

مقدمه

هم‌زمان با وقوع انقلاب اسلامی در ایران و طرح رویکرد عدم‌تعهدگرایانه در برابر چیدمان قدرت در نظم جهانی حاکم بر آن دوره، محدودیت‌های فراوانی برای کاهش قدرت کنشگری ایران در سطح نظام بین‌المللی از سوی قدرت‌های جهانی ایجاد شد. غرب و به‌طور عمده، ایالات متحده آمریکا و در دورهٔ پساجنگ‌سرد، اتحادیهٔ اروپا، موتور محرکه بسیاری از پدیده‌های چالش‌زا برای جمهوری اسلامی در سطح بین‌المللی به‌شمار می‌آیند. دراین‌میان، پروندهٔ حقوق‌بشری ایران از پیشینه‌ای به بلندای عمر جمهوری اسلامی برخوردار است و همواره رکن ثابت فشارهای بین‌المللی بر جمهوری اسلامی ایران به‌شمار می‌آید. موضوع‌ها و دعاوی پروندهٔ حقوق‌بشری ایران، طیف گسترده‌ای از مقوله‌ها را دربر می‌گیرد که به‌طور عمده، بر مباحثی چون نقض آزادی‌های بنیادین بشر، نقض حقوق زنان، حقوق مخالفان و دگراندیشان، نقض حقوق اقلیت‌های قومی، مذهبی، و زبانی و نیز حمایت از تروریسم تمرکز داشته است.

پروندهٔ حقوق‌بشری جمهوری اسلامی ایران، یکی از دستورکارهای نهادهای حقوق‌بشری سازمان ملل، همچون مجمع عمومی، کمیتهٔ سوم مجمع، و نیز سازمان‌های وابسته به آن بوده و حجم بالایی از اسناد در قالب گزارش‌های گزارشگران ویژه، قطعنامهٔ مجمع عمومی، و گزارش‌های دبیرکل در این حوزه وجود دارد.

۱. پیشینهٔ پژوهش

پژوهش‌های انجام‌شده دربارهٔ موضوع این مقاله را می‌توان به‌شرح زیر برشمرد.

محمدی[۳] (2015) تعاملات جمهوری اسلامی ایران با شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد را از سال 1384 تا 1394 بررسی کرده و امضا و پیوستن ایران به بسیاری از معاهدات بین‌المللی حقوق‌بشری را نشان‌دهندهٔ همکاری فعالانه ایران با این نهاد بین‌المللی می‌داند.

کوشا[۴](2015) نیز ضمن بررسی چالش‌های حقوقی گزارش‌های دبیرکل سازمان ملل در زمینهٔ حقوق بشر و وضعیت زنان در ایران، تلاش کرده است تا درستی و نادرستی برخی دعاوی حقوق‌بشری علیه جمهوری اسلامی ایران دربارهٔ حقوق زنان را واکاوی کند.

ذاکریان[۵] (2010) درصدد بررسی راهبردهای پیش‌روی ایران در برابر فرایند جهان‌شمولی حقوق بشر بوده است.

سجادپور و محمدی[۶] (2009) نیز محتوای قطعنامهٔ حقوق‌بشری سازمان ملل متحد علیه جمهوری اسلامی ایران را تحلیل و بررسی کرده‌اند.

۳. Mohammadi

۴. Koosha

۵. Zakerian

۶. Sajjad-pour & Mohammadi

امیدی و همکاران[7] (2016) ضمن بررسی رویارویی دو دیدگاه حقوقی مبنی‌بر تعامل و تقابل جمهوری اسلامی ایران با شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد و بر این نظر بوده‌اند که نوع رابطه‌ای که بین دو طرف ایران و شورای حقوق بشر در این سال‌ها حکمفرما بوده است، برگرفته از دو عامل است: عامل نخست، غرض‌ورزی‌های سیاسی دولت‌های عضو و تأثیرگذار این نهاد در مورد وضعیت حقوق بشر در ایران و عامل دوم، برآمده از تفسیرهای متفاوت از تعارض قوانین جمهوری اسلامی ایران با میثاق‌های بین‌المللی حقوق بشر در مواردی مانند اقلیت‌ها، جرایم سیاسی، آزادی بیان و عقیده، شکنجه، مجازات اسلامی، و... است که موجب تفاوت و تعارض در دیدگاه‌ها شده است. این پژوهش، بیشتر بر عامل دوم متمرکز بوده است.

عباس‌زاده و شجاعی[8] (2018) نیز ضمن مقایسۀ عملکرد کمیسیون و شورای حقوق بشر دربارۀ جمهوری اسلامی ایران، این فرضیه را مطرح کرده‌اند که با وجود تغییرات سازمانی در شورای حقوق بشر به‌لحاظ عملکرد و انتقادهای واردشده به جمهوری اسلامی ایران، تفاوت محسوسی در روند کاری شورای حقوق بشر نسبت به کمیسیون حقوق بشر ایجاد نشده است. همچنین، فضای سیاسی حاکم بر کمیسیون حقوق بشر در روند کاری شورای حقوق بشر نیز محسوس است.

مؤمنی‌راد و موسوی‌فر[9] (2012) به موازین وضع تحریم‌های شورای امنیت و وضعیت حقوق بشر در قطعنامه‌های هسته‌ای علیه جمهوری اسلامی ایران توجه داشته‌اند.

آقایی[10] (2003) نیز کارنامۀ کمیسیون حقوق بشر دربارۀ ایران در سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی را بررسی کرده است.

درمجموع، هرچند هریک از پژوهش‌های موجود به سهم خود تلاش کرده است تا ابعاد چالش در روابط ایران با شورای حقوق بشر سازمان ملل را واکاوی کند، ولی عوامل به‌وجودآورندۀ این چالش را به‌گونه‌ای نظام‌مند و منظومه‌ای طرح نکرده‌اند. جنبۀ نوآورانه این پژوهش، افزون‌بر به‌روز بودن اسناد مرتبط با جنبه‌های چالش‌زا، سناریوها و راهکارهای برون‌رفت از وضعیت چالش را ارائه کرده و از وجه تجویزی نیز برخوردار است.

۲. روش پژوهش

روش به‌کاررفته در این پژوهش، روش اسنادی است. این روش هم به‌منزلۀ روشی تام و هم شیوه‌ای برای تقویت روش‌های کیفی دیگر در پژوهش‌های علوم اجتماعی مورد توجه بوده است. در این روش، پژوهشگر، داده‌های پژوهشی خود دربارۀ کنشگران، رویدادها، و

---

۷. Omidi & et al.,

۸. Abbaszadeh & Shojaei

۹. Momeni-rad & Mousavifar

۱۰. Aghaei

پدیده‌های اجتماعی را از بین منابع و اسناد، گردآوری می‌کند. چنین روشی می‌تواند فنون لازم را برای بررسی پیشینهٔ پژوهش فراهم کند (Stewart & Komis, 1984, 11; Ahmed, 2005, 18). در این روش، پژوهشگر تلاش می‌کند تا با استفادهٔ نظام‌مند و منظم از داده‌های اسنادی، به کشف، استخراج، طبقه‌بندی، و ارزیابی مطالب مرتبط با موضوع پژوهش خود اقدام کند. همچنین، پژوهشگر می‌تواند همهٔ مراحل اجرای پژوهش را بر پایهٔ روش اسنادی طراحی کند یا تنها در بخشی از مقاله، به‌ویژه در «مرور پژوهش‌های پیشین» و «چارچوب نظری» به‌کار برد (Daymon & Holloway, 2005, 218).

درمجموع، پژوهش حاضر با بهره‌گیری از روش مطالعهٔ اسنادی، ضمن استخراج پیشینهٔ اسناد پروندهٔ حقوق‌بشری جمهوری اسلامی ایران، تلاش کرده است تا ضمن ارائهٔ سناریوهای محتمل دربارهٔ آیندهٔ وضعیت پروندهٔ حقوق‌بشری ایران، راهکارهای عملیاتی‌ای را در سه سطح کوتاه‌مدت، میان‌مدت، و بلندمدت ارائه کند.

۳. پیشینهٔ دعاوی حقوق‌بشری سازمان ملل علیه جمهوری اسلامی ایران

اسناد ادعایی در زمینهٔ وضعیت حقوق بشر در ایران در سه قالب کلی گزارش‌های گزارشگران ویژه، گزارش دبیرکل سازمان ملل متحد، و قطعنامه‌های مجمع عمومی سازمان ملل متحد قابل‌بررسی و مطالعه است که در ادامه تلاش کرده‌ایم این اسناد را که در بازهٔ سال‌های 2015 تا 2020 منتشر شده‌اند، بررسی کنیم.

۳-۱. گزارش‌های گزارشگران ویژه دربارهٔ وضعیت حقوق بشر در ایران

اتهام نقض حقوق بشر در جمهوری اسلامی ایران برای نخستین‌بار در سازمان ملل در سال 1980 در کمیسیون فرعی جلوگیری از تبعیض و ارتقای حقوق اقلیت‌ها مطرح شد و در قطعنامه‌ای از وضعیت حقوق پیروان فرقهٔ بهائیت ابراز نگرانی شد. این روند در سال‌های بعد نیز ادامه یافت و در سال‌های 1982 و 1983 در قطعنامه‌ای از دبیرکل سازمان ملل خواسته شد تا با دولت ایران تماس گرفته و موضوع اعزام نماینده را روشن کند (Gholshanpajooh, 2011, 61). در پی این قطعنامه‌ها، برای نخستین‌بار موضوع حقوق بشر ایران در سال 1985 و به‌دنبال گزارش آندره آگیلار[۱۱]، نمایندهٔ ویژهٔ تعیین‌شده از سوی کمیسیون، به اجلاس چهلم مجمع عمومی سازمان ملل، در دستورکار مجمع عمومی قرار گرفت و در کمیتهٔ سوم بررسی شد (Yari, 2003, 142). این گزارش، زمینه‌ساز صدور قطعنامهٔ شماره 141/A/RES/40 مجمع عمومی در تاریخ 13 دسامبر 1985 شد. از آن تاریخ تاکنون، روند صدور قطعنامه‌های حقوق‌بشری با تعیین گزارشگران ویژه دربارهٔ ایران و نیز گزارش‌های گزارشگران ویژهٔ کمیته سوم، ادامه داشته است.

شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد تاکنون سه گزارشگر ویژه را برای بررسی وضعیت حقوق

۱۱. Andres Aguilar

بشر در ایران تعیین کرده است که عبارتند از: احمد شهید[۱۲] (مالدیو)، اسما جهانگیر[۱۳] (پاکستان)، و جاوید رحمان[۱۴] (پاکستان). گزارش‌های این گزارشگران ویژه به‌همراه گزارش‌های دبیرکل سازمان ملل متحد و نیز قطعنامه‌های صادرشده برمبنای گزارش‌هایی با عنوان «ارتقا و صیانت از حقوق بشر: وضعیت حقوق بشر و گزارش‌های نمایندگان و گزارشگران ویژه» کمیتهٔ سوم مجمع عمومی سازمان ملل متحد، زمینه‌ساز بروز چالش‌های فراوانی برای جمهوری اسلامی ایران در زمینهٔ حقوق بشر شده است. در ادامه، روند تاریخی برخی از مهم‌ترین دعواهای حقوق‌بشری علیه جمهوری اسلامی ایران در سازمان ملل متحد بررسی شده است.

پیشینهٔ گزارش‌های گزارشگران ویژهٔ کمیتهٔ سوم مجمع عمومی سازمان ملل دربارهٔ وضعیت حقوق بشر در ایران، به‌شرح زیر است:

- گزارش شمارهٔ Add.1/63/A/HRC/28 به‌گزارش میشل فارست[۱۵] دربارهٔ وضعیت مدافعان حقوق بشر اختصاص دارد که در بیست‌وهشتمین جلسهٔ شورای حقوق بشر در تاریخ 4 مارس 2015 ارائه شد. این گزارش، که به شیوهٔ پاسخ‌گویی کشورهای عضو سازمان ملل متحد به موارد ادعایی نقض حقوق مدافعان حقوق بشر اختصاص یافته است، 8 مورد را دربارهٔ جمهوری اسلامی ایران مطرح کرده است که به‌اذعان گزارشگر، تنها در یک مورد پاسخ دریافت کرده و در 7 مورد ادعایی دیگر، پاسخی از سوی ایران دریافت نشده است. گزارشگر یادشده در مورد دستگیری خودسرانه، بازداشت و محاکمهٔ فعالان دانشجویی، روزنامه‌نگاران، و وکلا به‌اتهام اقدام علیه امنیت ملی، ابزار نگرانی کرده و دربارهٔ وضعیت سلامت، شیوهٔ دسترسی به امکانات مراقبتی پزشکی، شرایط بهداشتی، و نیز نحوهٔ رفتار با آن‌ها ابزار نگرانی کرده است؛
- گزارش شمارهٔ 70/A/HRC/28 ارائه‌شده در بیست‌وهشتمین جلسهٔ شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد که به گزارش احمد شهید دربارهٔ وضعیت حقوق بشر در ایران اشاره دارد، حاصل مصاحبهٔ گزارشگر با 39 نفر از فعالان اقلیت‌های ایرانی و افرادی است که مدعی نقض حقوق خود در ایران هستند و بیشتر آن‌ها در کشورهای اروپایی همچون آلمان، دانمارک، و نروژ زندگی می‌کردند. وی در این مصاحبه‌ها تلاش کرده است تا تصویری از وضعیت حقوق مدنی و سیاسی، حقوق فرهنگی و اجتماعی، و نیز حقوق زنان و برابری جنسیتی در ایران ارائه دهد و در پایان نیز توصیه‌هایی را دراین‌باره ارائه کرده است. در بخش پیوست‌های این گزارش نیز فهرستی از فعالان دانشجویی و بهایی‌های بازداشت‌شده ارائه شده است. این گزارش که دربردارندهٔ 155 بند است، افزون‌بر مصاحبه‌های گزارشگر، به اخبار منتشرشده توسط رسانه‌های

---

۱۲ . دوره مأموریت وی از ژوئن ۲۰۱۱ آغاز و تا سپتامبر ۲۰۱۶ ادامه داشت.

۱۳ . دورهٔ مأموریت وی از نوامبر ۲۰۱۶ آغاز و تا فوریه ۲۰۱۸ ادامه داشت.

۱۴ . دورهٔ مأموریت وی از ۶ ژوئیهٔ ۲۰۱۸ آغاز شد و تاکنون ادامه دارد.

۱۵ . Michel Forst

داخلی، و اطلاعات منتشرشده توسط دستگاه‌های حاکمیتی دربارهٔ حقوق بشر استناد کرده و موضوع‌های گوناگونی مانند مسئلهٔ اسیدپاشی به زنان در اصفهان، حقوق فعالان حقوق زنان، وضعیت دگرباشان جنسی، حقوق اقلیت‌های قومی و مذهبی، وضعیت آزادی‌های اساسی، و... را واکاوی کرده است؛

• گزارش شمارهٔ Add. 3/489/A/70 مصوب هفتادمین نشست مجمع عمومی سازمان ملل متحد در 4 دسامبر 2015 به گزارش گزارشگر ویژهٔ کمیتهٔ سوم، خانم عادله لی‌وی[۱۶] با عنوان «ارتقا و صیانت از حقوق بشر: وضعیت حقوق بشر و گزارش‌های نمایندگان و گزارشگران ویژه» به وضعیت حقوق بشر در کشورهای کره شمالی، میانمار، جمهوری عربی سوریه، و جمهوری اسلامی ایران پرداخته است؛

• گزارش شمارهٔ Add. 3/484/A/71 مصوب هفتادویکمین نشست مجمع عمومی سازمان ملل متحد در تاریخ 7 دسامبر 2016، با عنوان «ارتقا و صیانت از حقوق بشر: وضعیت حقوق بشر و گزارش‌های گزارشگران و نمایندگان ویژه» که توسط خانم سیسیل امبالا اینگا[۱۷] تهیه شده است، در بخشی به وضعیت حقوق بشر در ایران اشاره کرده است. در این گزارش، نگرانی‌های جدی از وضعیت حقوق بشر در ایران ابراز شده است که مبنای صدور قطعنامه‌های بعدی مجمع عمومی دراین‌باره بوده است؛

• گزارش شمارهٔ 69/A/HRC/31 مصوب سی‌ویکمین نشست شورای حقوق بشر در تاریخ 26 مه 2016، به گزارش احمد شهید، گزارشگر ویژهٔ شورا دربارهٔ وضعیت حقوق بشر در جمهوری اسلامی ایران اختصاص داشت. گزارش وی در یک مقدمه، قوانین جزایی و کارگزاری عدالت، حقوق اجتماعی و سیاسی، و نتیجه‌گیری و توصیه‌ها، تنظیم شده است. در این گزارش بر لزوم اصلاح قانون مجازات اسلامی، تضمین دادرسی عادلانه، ممنوعیت استفاده از مجازات اعدام، تعیین تکلیف لایحهٔ جرایم سیاسی، لغو اعدام مجرمان زیر 18 سال، جلوگیری از بازداشت‌های خودسرانه، و آزادی اقلیت‌های دینی تأکید شده است؛

• گزارش شمارهٔ 418/A/71 که در هفتادویکمین جلسهٔ مجمع عمومی در تاریخ 30 سپتامبر 2016 ارائه شد، ضمن اشاره به برخی پیشرفت‌های حقوق‌بشری در ایران، همچنان از برخی موارد نقض حقوق بشر، همچون استفاده از شکنجه و شکل‌های دیگر برخوردهای ظالمانه، غیرانسانی یا تحقیرآمیز، قانون مبارزه با سوداگران مواد مخدر و نیز بازداشت‌های خودسرانه تأکید دارد. گزارشگر ویژه دراین‌باره مدعی است که اطلاعات به‌دست‌آمده را از منابع دولتی‌ای همچون بیانیه‌ها یا اطلاعات منتشرشده توسط رسانه‌های دولتی و نیز مصاحبه با 43 نفر از بازیگران جامعهٔ مدنی گردآوری کرده است. حقوق کودکان، زنان، اقلیت‌های قومی، زبانی و

۱۶. Adele Li Wei

۱۷. Cé cile Mballa Eyenga

نژادی در کنار بررسی آماری اعدام در ایران و طرح مسائل ادعایی همچون اعدام نوجوانان، عدم اجرای حمایت‌های قضایی پیش‌بینی‌شده توسط قانون برای مجرمان، فراهم نبودن ضمانت‌های دادرسی عادلانه، و بدرفتاری با زندانیان از بخش‌های دیگر این گزارش است.

• گزارش شمارهٔ 65/A/HRC/34 مصوب سی‌وچهارمین نشست شورای حقوق بشر در تاریخ 27 فوریه تا 24 مارس 2017 به گزارش خانم جهانگیر، گزارشگر ویژهٔ شورا، دربارهٔ وضعیت حقوق بشر در ایران اختصاص دارد. درحالی که در این گزارش، تصویب منشور حقوق شهروندی یک گام مثبت ارزیابی شده است، بااین‌حال، بر مجازات اعدام برای جرایم مواد مخدر و نیز لزوم جایگزینی این‌دسته از مجازات‌ها با استانداردهای بین‌المللی تأکید شده است. نگرانی از استقلال قضایی و بی‌طرفی قوهٔ قضائیه نیز از مسائل دیگری است که در گزارش گزارشگر ویژهٔ شورای حقوق بشر مطرح شده است. ازدواج کودکان، آزادی اجتماعی زنان و دختران، رفع همهٔ گونه‌های تبعیض علیه زنان، وضعیت اقلیت‌های مذهبی به‌ویژه بهایی‌ها، ازجمله مفاد مورداشاره در این گزارش بوده‌اند؛

• گزارش شمارهٔ 322/A/72 مصوب هفتادودومین جلسهٔ مجمع عمومی سازمان ملل متحد در تاریخ 14 اوت 2017، وضعیت حقوق بشر در ایران را بر پایهٔ گزارش گزارشگر ویژهٔ سازمان ملل دراین‌باره بررسی کرده است. این گزارش در 5 بخش مقدمه، فصل‌هایی دربارهٔ حقوق شهروندی، حقوق اجتماعی و سیاسی (حق مشارکت در امور اجتماعی، حق آزادی بیان، عقیده، اطلاعات و مطبوعات، آزادی برگزاری اجتماع‌ها، دستگیری افراد با تابعیت دوگانه، حق حیات، حق آزادی از خشونت و رفتارها و تنبیه‌های غیرانسانی دیگر)، موضوع‌های حقوقی ریشه‌ای (حقوق زنان و حقوق اقلیت‌های قومی و مذهبی) و سرانجام، جمع‌بندی و توصیه‌ها تنظیم شده است. اصلاحیه‌ای دربارهٔ دو مورد از مفاد این گزارش، در قالب اصلاحیهٔ 322/A/72/ Corr.1 در تاریخ 6 سپتامبر 2017 صادر شد؛

• گزارش شمارهٔ 68/A/HRC/37 مصوب سی‌وهفتمین جلسهٔ شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد در تاریخ 12 مارس 2018 با عنوان «گزارش گزارشگر ویژه دربارهٔ شرایط حقوق بشر در جمهوری اسلامی ایران» این موضوع را در محورهایی چون حقوق مدنی و سیاسی (حق حیات، حق آزادی از تنبیه‌ها و اقدامات خشونت‌آمیز و غیرانسانی، آزادی بیان عقیده و دسترسی به اطلاعات، آزادی اجتماع‌ها، وضعیت اتباع خارجی و دوتابعیتی، حق دادرسی عادلانه)، حقوق زنان، حقوق اقلیت‌های قومی و مذهبی، حقوق همجنس‌گرایان، و دوجنس‌گرایان، و تراجنسیتی‌ها بررسی کرده و توصیه‌هایی را نیز به ایران برای رعایت حقوق یادشده ارائه می‌کند. فهرستی از زندانیان ادعایی به‌دلیل بهایی بودن نیز در پیوست این گزارش ارائه شده است. این گزارش توسط اسما جهانگیر تهیه شده بود؛

• گزارش شمارهٔ 398/A/73 مصوب هفتادوسومین جلسهٔ مجمع عمومی سازمان ملل متحد

در تاریخ 27 سپتامبر 2018 که توسط دبیرکل ارائه شد نیز به وضعیت حقوق بشر در ایران اختصاص دارد. در بخش پایانی این گزارش به جمهوری اسلامی ایران توصیه شده است که فوراً همهٔ اعدام‌های افراد زیر 18 سال لغو شود؛ همهٔ قوانینی را که نمایانگر مجازات‌های ظالمانه و تحقیرآمیز است، متوقف کند؛ همهٔ اشکال تبعیض علیه زنان را، چه در مرحلهٔ قانون و چه در عمل، متوقف کند؛ حقوق برابری را برای همهٔ اقلیت‌های دینی و قومی، فارغ از قومیت، مذهب یا عقیده فراهم کند؛

• گزارش شمارهٔ A/73/589/Add.3 مصوب هفتادوسومین جلسهٔ مجمع عمومی در تاریخ 6 دسامبر 2018 با موضوع گزارش گزارشگر کمیتهٔ سوم، خانم کاترینا کونزت استوفی[۱۸] با عنوان «ارتقا و صیانت از حقوق بشر: وضعیت حقوق بشر و گزارش‌های گزارشگران و نمایندگان ویژه» نیز در بخشی از گزارش خود، وضعیت حقوق بشر در ایران را بررسی کرده است؛

• گزارش شمارهٔ A/HRC/40/67 مصوب چهلمین نشست شورای حقوق بشر مجمع عمومی در تاریخ 25 فوریه تا 22 مارس 2019 با عنوان «بررسی حقوق بشر در جمهوری اسلامی ایران» به انعکاس گزارش گزارشگر ویژهٔ حقوق بشر در ایران اختصاص دارد؛

• گزارش شمارهٔ A/74/188 مصوب هفتادوچهارمین جلسهٔ مجمع عمومی سازمان ملل، به گزارش جاوید رحمان دربارهٔ وضعیت حقوق بشر در جمهوری اسلامی ایران اختصاص دارد. گزارشگر ویژه در این گزارش به ادامهٔ به‌کارگیری مجازات اعدام در ایران اشاره کرده و تعداد اعدام‌ها را همچنان یکی از بالاترین آمارها در جهان عنوان می‌کند. این درحالی است که بنا به گزارش رحمان، با توجه به اجرای اصلاحیهٔ سال 2017 بر قانون مبارزه با مواد مخدر، شاهد کاهش چشمگیر اعدام‌ها در این حوزه هستیم. در بخش دیگری از این گزارش، به آن‌دسته از جرم‌هایی اشاره شده است که بر پایهٔ قانون مجازات اسلامی، سزاوار مجازات اعدام هستند؛ جرایمی چون زنا، همجنس گرایی، نگهداری و حمل مواد مخدر، افساد فی‌الارض، و توهین به مقدسات و سب‌النبی(ص).

بحث‌هایی مانند اعدام کودکان، دستگیری خودسرانهٔ افراد دارای تابعیت دوگانه یا اتباع خارجی، حق آزادی اجتماع‌ها، حق آزادی بیان عقیده، تأثیر تحریم‌ها، اقلیت‌های مذهبی و قومی، وضعیت حقوق اقلیت‌های مذهبی همچون بهایی‌ها، نوکیشان مسیحی، سنی‌ها، دراویش گنابادی، اهل حق، عرفان حلقه، و نیز وضعیت اقلیت‌های قومی‌ای همچون عرب‌های اهوازی، ترک‌های آذربایجانی، بلوچ‌ها، کردها، مرگ‌های مربوط به مین‌های زمینی و همچنین، ارائهٔ توصیه‌هایی به کارگزاران ایران، ازجمله مهم‌ترین مطالب گنجانده‌شده در این گزارش هستند؛

• گزارش شمارهٔ A/C.3/74/L.27 مصوب هفتادوچهارمین جلسهٔ کمیتهٔ سوم مجمع عمومی در تاریخ 30 اکتبر 2019 نیز وضعیت حقوق بشر در جمهوری اسلامی ایران را بررسی

۱۸. Katharina Konzett-Stoffl

کرده است.

۲-۳. گزارش‌های دبیرکل دربارۀ حقوق بشر در ایران

گزارش‌های دبیرکل سازمان ملل متحد در جلسه‌های مجمع عمومی نیز به‌گونه‌ای مشابه بر موضوع‌هایی چون مجازات اعدام، حق برخورداری از دادرسی عادلانه، اعدام مجرمان کودک و نوجوان، بازداشت فعالان جامعۀ مدنی همچون فعالان محیط‌زیستی، دستگیری و بازداشت خودسرانۀ اتباع خارجی دارای تابعیت دوگانه، حقوق آزادی اجتماع‌های مسالمت‌آمیز، حق آزادی بیان و حق حریم خصوصی، حقوق فعالان کارگری، آزادی انتشار اطلاعات و دیدگاه‌ها، بازداشت روزنامه‌نگاران، نویسندگان و کارگران، وضعیت حقوق‌بشری وکلا و مدافعان حقوق بشر، وضعیت زنان و دختران، وضعیت اقلیت‌های زبانی، قومی، مذهبی و به‌ویژه بهایی‌ها، وضعیت افراد دچار معلولیت، و تأثیر تحریم‌ها بر وضعیت حقوق بشر، تأکید داشته و توصیه‌هایی را نیز همچون درخواست لغو مجازات اعدام مجرمان و به‌ویژه کودکان، تضمین دسترسی به دادرسی عادلانه، لغو رویکرد جرم‌انگارانه از جرایم مرتبط با محتوای آنلاین، رفع تبعیض علیه زنان و دختران و نیز رفع تبعیض علیه افراد همجنس‌گرا، دوجنس‌گرا، و تراجنسیتی‌ها و نیز حذف همۀ گونه‌های تبعیض علیه زنان و همکاری با سازوکارهای بین‌المللی حقوق‌بشری و دفتر کمیساریای عالی، و... را اعلام می‌کند. بیشتر این گزارش‌ها، بر پایۀ اسناد دیگر منتشرشده توسط نهادهای حقوق‌بشری وابسته یا مستقل تهیه و تنظیم شده است. در ادامه، فهرست گزارش‌های دبیرکل در سال‌های مختلف در بازۀ زمانی موردبررسی پژوهش حاضر، ارائه شده است (جدول شمارۀ 1).

جدول شمارۀ (۱). گزارش‌های دبیرکل سازمان ملل

	شماره گزارش	محل ارائه	تاریخ
۱	20/A/HRC/43	چهل‌وسومین نشست شورای حقوق بشر	۲۰۲۰/۱/۱۷
۲	273/A/74	هفتادوچهارمین جلسۀ مجمع عمومی	۲ اوت ۲۰۱۹
۳	24/A/HRC/40	چهملین نشست شورای حقوق بشر	۲۵ فوریه تا ۲۲ مارس ۲۰۱۹
۴	299/A/73	هفتادوسومین نشست مجمع عمومی	۶ اوت ۲۰۱۸
۵	24/A/HRC/37	سی‌وهفتمین نشست شورای حقوق بشر	۲۶ فوریه تا ۲۳ مارس ۲۰۱۸
۶	562/A/72	هفتادودومین نشست مجمع عمومی	۳۱ اکتبر ۲۰۱۷
۷	40/A/HRC/34	سی‌وچهارمین نشست شورای حقوق بشر	۲۷ فوریه تا ۲۴ مارس ۲۰۱۷
۸	374/A/71	هفتادویکمین نشست مجمع عمومی	۶ سپتامبر ۲۰۱۶

۳-۳. قطعنامه‌های حقوق‌بشری صادرشده دربارۀ وضعیت حقوق بشر در ایران

- قطعنامۀ شمارۀ 21/A/HRC/RES/28 مصوب بیست‌وهشتمین جلسۀ شورای حقوق

بشر، ضمن یادآوری قطعنامه‌های پیشین، نگرانی ملل متحد را از عدم دسترسی گزارشگر ویژه برای سفر به جمهوری اسلامی ایران یادآوری و مأموریت گزارشگر ویژه را تمدید کرده و از دولت جمهوری اسلامی می‌خواهد تا اجازهٔ دسترسی به این کشور و نیز اطلاعات لازم برای انجام‌وظیفهٔ گزارشگر ویژه را فراهم کند؛

• قطعنامهٔ شمارهٔ 173/A/RES/70 مصوب هفتادمین نشست مجمع عمومی سازمان ملل متحد در تاریخ 17 دسامبر 2015 بر پایهٔ گزارش Add. 3/489/A/70 وضعیت حقوق بشر در جمهوری اسلامی ایران را بررسی کرده است؛

• قطعنامهٔ شمارهٔ 19/A/HRC/RES/31 مصوب سی‌ویکمین جلسهٔ شورای حقوق بشر که در تاریخ 23 مارس 2016 به‌تصویب این شورا رسید. این قطعنامه نیز با یادآوری قطعنامه‌های پیشین، از دولت جمهوری اسلامی می‌خواهد تا تعامل و همکاری لازم را با گزارشگر ویژه به‌عمل آورد؛

• قطعنامهٔ شمارهٔ 204/A/RES/71 مصوب هفتادویکمین جلسهٔ مجمع عمومی سازمان ملل متحد در 19 دسامبر 2016 که بر پایهٔ گزارش Add. 3/484/A/71 صادر شده است، به وضعیت حقوق بشر در جمهوری اسلامی ایران اشاره دارد؛

• قطعنامهٔ شمارهٔ 23/A/HRC/RES/34 مصوب سی‌وچهارمین جلسهٔ شورای حقوق بشر، مانند قطعنامه‌های دیگر این شورا، از دولت جمهوری اسلامی ایران می‌خواهد تا با گزارشگر ویژهٔ شورا، همکاری مؤثری داشته باشد؛

• قطعنامهٔ شمارهٔ 189/A/RES/72 مصوب هفتادودومین جلسهٔ مجمع عمومی سازمان ملل متحد که در تاریخ 19 دسامبر 2017 با موضوع «وضعیت حقوق بشر در جمهوری اسلامی ایران» و بر پایهٔ گزارش کمیتهٔ سوم به‌شمارهٔ Add. 3/439/A/72 تنظیم شده است، در مورد اجرای مجازات اعدام و به‌ویژه اعدام افراد زیر سن قانونی و اشخاصی که در زمان بروز تخلف زیر 18 سال سن داشته‌اند و نیز اعدام‌هایی که بدون اطلاع‌رسانی به اعضای خانوادهٔ زندانی یا مشاور حقوقی انجام می‌شود، ابراز نگرانی شدید کرده است. مسائل دیگری که در این قطعنامه دربارهٔ آن‌ها اظهار نگرانی شده است عبارتند از: ایجاد محدودیت در مکان‌های عبادی متعلق به اقلیت‌های مذهبی، حقوق زنان، بهایی‌ها، بازداشت‌های خودسرانه، مخالفان سیاسی، مدافعان حقوق بشر، فعالان حقوق زنان، رهبران کارگری، فعالان حقوق دانشجویی، فیلم‌سازان، روزنامه‌نگاران، کاربران رسانه‌ها، مدیران صفحات رسانه‌های اجتماعی، و....

• قطعنامهٔ شمارهٔ 181/A/RES/74 که در هفتادوچهارمین جلسهٔ مجمع عمومی سازمان ملل در تاریخ 15 ژانویه 2019 با عنوان وضعیت حقوق بشر در جمهوری اسلامی ایران بر پایهٔ گزارش کمیتهٔ سوم مجمع به شمارهٔ Add. 3/589/A/73 صادر شد. در این قطعنامه، از اصلاحات انجام‌شده در قانون مجازات مبارزه با مواد مخدر در اکتبر 2017، استقبال شده و

کاهش اجرای مجازات اعدام را برای جرم‌های مربوط به مواد مخدر، اقدامی مثبت ارزیابی کرده است. تصویب لایحهٔ حمایت از حقوق کودکان و نوجوانان در ژوئیهٔ 2018 در مجلس شورای اسلامی نیز به‌عنوان گام مهمی در راستای حمایت از افراد در برابر خشونت، مطرح شده است. همچنین، در این قطعنامه از تلاش‌های جمهوری اسلامی ایران برای میزبانی تعداد زیادی از پناهجویان افغان و دسترسی آن‌ها به خدمات اساسی، به‌ویژه مراقبت‌های بهداشتی و آموزش کودکان، استقبال شده است. بااین‌حال، این قطعنامه از بازداشت‌های خودسرانهٔ اتباع دارای تابعیت دوگانه اظهار نگرانی کرده و از ایران می‌خواهد که ضمانت‌های لازم را برای پرهیز از مجازات‌های ظالمانه، غیرانسانی، و تحقیرآمیز به‌گونه‌ای قانونی و عملی ارائه کند. موارد دیگری که در این قطعنامه دربارهٔ آن‌ها اظهار نگرانی شده است عبارتند از: وضعیت رهبران سیاسی مخالف، فعالان محیط‌زیستی، روزنامه‌نگاران، وبلاگ‌نویسان، اقلیت‌های مذهبی، وضعیت حقوق زنان و کودکان.

• قطعنامهٔ شمارهٔ 181/A/RES/73 مصوب هفتادوسومین جلسهٔ مجمع عمومی در تاریخ 17 دسامبر 2018 نیز وضعیت حقوق بشر در ایران را بررسی کرده است؛

• قطعنامهٔ شمارهٔ 18/A/HRC/RES/40 در تاریخ 22 مارس 2019 توسط شورای حقوق بشر مجمع عمومی سازمان ملل متحد با موضوع «وضعیت حقوق بشر در جمهوری اسلامی ایران» به‌تصویب رسید؛ سندی که از ایران می‌خواهد در بررسی وضعیت حقوق بشر در این کشور با گزارشگر ویژهٔ سازمان ملل متحد همکاری کاملی داشته باشد؛

• در آخرین رویداد مربوط به این اقدامات، در تاریخ 30 اکتبر 2019 به‌پیشنهاد کانادا، پیش‌نویس قطعنامه‌ای در کمیتهٔ سوم مجمع عمومی سازمان ملل به‌تصویب رسیده بود. این پیش‌نویس شش‌صفحه‌ای به‌شمارهٔ L.27/74/A/C.3 که در هفتادوچهارمین جلسهٔ کمیتهٔ سوم مجمع عمومی سازمان ملل متحد با عنوان «ارتقا و حمایت از حقوق بشر: وضعیت حقوق بشر و گزارش گزارشگران و نمایندگان ویژه[19]» به‌تصویب رسید، از جمهوری اسلامی ایران می‌خواهد که به اعدام نوجوانان زیر سن قانونی پایان دهد، مجازات اعدام در ملأ عام را لغو کند، و به گرفتن اعتراف‌های اجباری که ناقض قوانین بین‌الملل است، خاتمه دهد. در این قطعنامه از ایران خواسته شده است که بازداشت‌های خودسرانه، به‌ویژه بازداشت افراد دوتابعیتی و شهروندان خارجی را متوقف کند. در این سند در مورد محدودیت‌های موجود در حوزهٔ آزادی اندیشه، دین، یا اعتقاد، ابراز نگرانی و به محدودیت‌های اقلیت‌ها اشاره شده است. این قطعنامه که با اشاره به گزارش جاوید رحمان، گزارشگر ویژهٔ حقوق بشر در ایران، از ایران خواسته است که کنشگران حقوق زنان و حقوق بشر را آزاد کند و به تبعیض‌های قومیتی پایان

۱۹. Promotion and Protection of Human Rights: Human Rights Situations and Reports of Special Rapporteurs and Representatives

دهد. افزون‌براین، در بخشی از این قطعنامه به پیشرفت‌های ایران نیز اشاره و همکاری ایران برای اسکان پناهندگان، به‌ویژه پناهندگان افغان، به‌عنوان یک گام مثبت ارزیابی شده است. «کاهش قابل‌توجه» اعدام‌ها در ایران با توجه به تغییر قوانین، ازجمله موارد مثبت مورداشاره در این قطعنامه بوده است.

۴. سناریوهای پیش‌رو

با توجه به لایه‌های گوناگون چالش در زمینهٔ حقوق بشر میان جمهوری اسلامی ایران و سازمان ملل متحد، می‌توان آینده‌های محتمل را به‌شرح زیر مطرح کرد:

1. کوتاه آمدن و تسلیم شدن در برابر فشارهای حقوق‌بشری سازمان ملل؛
2. تداوم وضعیت چالش کنونی و درنتیجه، گسترده شدن موضوع‌ها و تعمیق چالش‌های حقوق‌بشری و زمینه‌سازی برای افزایش فشارهای بین‌المللی؛
3. مدیریت هوشمندانه چالش؛

هریک از این سه حالت، بسته به نحوهٔ چینش نیروهای سیاسی در داخل و نیز تحولات در عرصهٔ جهانی، دستخوش تغییر خواهد شد. ازیک‌سو، وضعیت توزیع قدرت در بین جناح‌های سیاسی و اینکه کدام‌یک از دو طیف اصول‌گرا یا اصلاح‌طلب، سیاست و قدرت در کشور را به‌دست گرفته باشند، می‌تواند در انتخاب هریک از وضعیت‌های سه‌گانهٔ یادشده مؤثر باشد. از این دیدگاه، جناح اصول‌گرا با تأکید بر ضرورت حفظ ارزش‌های اسلامی و ایستادگی در برابر خواست قدرت‌های هژمونیک نظام بین‌الملل، انعطاف‌پذیری کمتری در مقابل هنجارهای حقوق‌بشری بین‌المللی دارند، این درحالی است که جریان اصلاح‌طلب بر این نظر است که می‌توان با کاربست قرائت‌های نواندیشانهٔ دینی، راهی میانه بین سنت و مدرنیته یافت و مانع ارتقای سطح تعارض به یک بحران تمام‌عیار در عرصهٔ روابط خارجی کشور شد. بااین‌حال، لازم است به این نکته نیز اشاره شود که بخش گسترده‌ای از تصمیم‌گیری دربارهٔ مسائل حقوق‌بشری، در حوزهٔ اختیارات قوهٔ قضائیه است که قوه‌ای مستقل از قوای دیگر به‌شمار می‌آید و از این دیدگاه، شیوهٔ توزیع قدرت در احزاب و جریان‌های سیاسی، تأثیر چندانی بر عملکرد این قوه ندارد.

ازسوی‌دیگر، غرب نیز به‌عنوان یکی از نیروهای تأثیرگذار بر روند تصمیم‌گیری‌های سازمان ملل، رویکرد ثابتی در برابر مسئلهٔ حقوق بشر در ایران ندارد و اولویت‌های سیاسی احزابی که سکان‌دار قدرت در این کشورها هستند، بر رویکرد سیاست خارجی آن‌ها بسیار تأثیرگذار است؛ برای مثال، بیشترین چالش‌های حقوق‌بشری ایران در طول یک دههٔ اخیر، در زمان ریاست‌جمهوری باراک اوباما، رئیس‌جمهور دموکرات آمریکا، رخ داده است؛ درحالی‌که دونالد ترامپ، رئیس‌جمهور جمهوری‌خواه این کشور، بیشتر توجه خود را بر مسائلی مانند محدودسازی قدرت اقتصادی کشور از طریق تحریم‌های گستردهٔ تجاری و بانکی و ممنوعیت خرید نفت از ایران، اعمال محدودیت بر قدرت نظامی از طریق تمدید تحریم‌های تسلیحاتی

ایران، و نیز تلاش برای کاهش نفوذ سیاسی ایران در منطقهٔ خاورمیانه از طریق متهم کردن این کشور به حمایت از تروریسم، معطوف کرده است.

درمجموع، به‌نظر می‌رسد که سناریوی نخست، به‌دلیل نظام باورها و ارزش‌های جامعهٔ ایرانی، ماهیت نظام سیاسی ایران، و نیز خاستگاه نیروها و بازیگران عمدهٔ سیاست در کشور، امکان اجرا نداشته و بی‌تردید، امکان پذیرش تمام دعاوی حقوق‌بشری غرب‌پایهٔ سازمان ملل در ایران وجود ندارد. تجربهٔ جمهوری آذربایجان و ترکیه در زمینهٔ پذیرش نظام حقوق بشر غربی در ادامهٔ تلاش‌های این کشورها برای عضویت در اتحادیهٔ اروپایی، آشکارا نشان داد که پیاده‌سازی اصول حقوق بشر غربی، به‌دلیل ناسازگاری با ارزش‌های تاریخی و هویت دینی مردمان این کشورها، در جوامع غیرغربی و به‌طور خاص، اسلامی، امکان‌پذیر نیست.

سناریوی دوم نیز به‌دلیل بروز چالش‌های گوناگون برای ایران، به افزایش هزینه‌های کشور در بعد سیاست خارجی انجامیده است. تحریم‌های گسترده و نیز اقدامات سیاسی‌ای همچون صدور بیانیه و انتخاب گزارشگران ویژه برای ایران در زمینهٔ حقوق بشر، سبب تصویرسازی وضعیت تهدید از ایران در سطح جامعهٔ جهانی شده است؛ بنابراین، تداوم این مسیر نیز نمی‌تواند به منافع ملی کشور کمک کند و موجب هدررفت منابع خواهد شد.

سناریوی سوم، آینده‌ای معقول و مرجح است که افزون‌بر حفظ نظام حقوقی اسلامی، تلاش می‌کند تا به کمینه‌سازی چالش‌های حقوق‌بشری ایران با غرب کمک کند. درواقع، برپایهٔ این سناریو، جمهوری اسلامی ایران با اجرای برخی تمهیدات، ابتکار عمل را در زمینهٔ حقوق بشر به‌دست گرفته و مانع اثربخشی راهبرد تهاجمی غرب علیه خود می‌شود.

۵. یافته‌های پژوهش

با توجه به اینکه بیشتر منابع تدوین دعاوی حقوق‌بشری علیه جمهوری اسلامی با استناد به مصاحبهٔ گزارشگران ویژه با افراد غیرساکن در ایران که مدعی نقض حقوق انسانی خود شده‌اند و نیز اسناد منتشرشده توسط نهادهای حقوق‌بشری دیگر، گردآوری شده و مبنای صدور قطعنامه‌های مجمع عمومی سازمان ملل قرار گرفته‌اند، به‌نظر می‌رسد که سطح علل به‌طور عمده در علل مشاهده‌پذیر ریشه دارد و این اسناد به‌ندرت در راستای بازنمایی واقعیت‌ها و نیز سطوح زیرین شکل‌دهنده به این نمودها تلاش کرده‌اند.

درمجموع، برپایهٔ داده‌های گنجانده‌شده در اسناد حقوق‌بشری منتشرشده توسط ارکان گوناگون سازمان ملل، اعم از دبیرکل، مجمع عمومی، و شورای حقوق بشر می‌توان این‌گونه نتیجه گرفت که بیشتر مباحث و چالش‌های حقوق‌بشری ایران با هنجارهای نظام بین‌المللی در دو حوزهٔ کلان داخلی و بین‌المللی قابل‌دسته‌بندی است.

۱-۵. چالش‌های معطوف به داخل ایران

1. چالش‌های حقوق‌بشری ناشی از اجرای شریعت اسلام، همچون اجرای احکام اعدام یا

مجازات اعمال منافی عفت، و...؛

2. چالش‌های ناشی از رویارویی قانونی ایران با عوامل تهدیدکنندهٔ ثبات و امنیت کشور همچون مجازات تجزیه‌طلبان، گروه‌های مسلح معاند، و...؛

3. چالش‌های ناشی از تعارض‌های گفتمانی و هنجارهای بومی همچون ضدهنجار بودن موضوع‌هایی چون همجنس‌گرایی، دوجنس‌گرایی و دیگر آزادی‌های جنسی خارج از شریعت و قانون، و...؛

۲-۵. چالش‌های معطوف به حوزهٔ بین‌الملل

1. چالش‌های ناشی از تفاوت‌های بنیادین نظام اسطورگی بین جامعهٔ ایرانی و نظام بین‌المللی معاصر؛

2. چالش‌های ناشی از استفادهٔ ابزاری و گزینشی غرب در رویارویی با ایران برای اعمال فشار به این کشور به‌منظور تغییر رفتار در عرصهٔ بین‌المللی؛

3. چالش‌های ناشی از جهانی‌شدن و تلاش غرب برای نوعی ادغام‌گرایی و همگون‌سازی منطبق بر ارزش‌های لیبرالی؛

۶. پیشنهادهای عملیاتی

با توجه به زمینه‌های بنیادین بروز وضعیت چالش ایران با هنجارهای حقوق‌بشری نظام بین‌الملل، راهکار اصلی برای رویارویی با آن، تلاش برای «کمینه‌سازی سطح چالش» و نیز «تقویت بعد مطالبه‌گری (تهاجمی) در زمینهٔ حقوق بشر» است؛ ازاین‌رو، برای رسیدن به این راهبرد می‌توان پیشنهادهای زیر را برای بررسی دقیق‌تر به مجامع تصمیم‌سازی، سیاست‌گذاران، و کارگزاران نظام ارائه کرد:

راهبردهای موجود در کوتاه‌مدت بر این مسئله متمرکز است که چه اقداماتی باید انجام شود تا شاهد کاهش فشارهای غرب به ایران در این زمینه باشیم؟ برخی اقدامات، همچون تلاش برای اصلاح قانون مجازات اسلامی و تمهید مجازات جایگزین زندان، تدوین و اجرایی کردن قانون صیانت از حقوق شهروندی، ایجاد فضای باز رسانه‌ای برای فعالیت روزنامه‌نگاران، و... می‌تواند به‌عنوان راهکارهای کوتاه‌مدتی برای برون‌رفت از مشکلات موجود مطرح شود. اما پرسش اصلی این است که آیا با انجام این‌گونه اقدامات، شاهد پایان چالش‌های حقوق‌بشری ایران با نظام بین‌الملل خواهیم بود؟ به‌نظر می‌رسد، این چالش‌ها[۲۰] ریشه در سطوح دیگری از عوامل دارد که تا برطرف نشدن آن‌ها، همچنان شاهد تداوم این اختلاف‌ها خواهیم بود؛

راهبردهای محتمل برای سطح میان‌مدت، بر چند حوزهٔ اقدام تمرکز دارد؛ نخستین اقدام به تغییر در رابطهٔ سیاسی با غرب مربوط می‌شود؛ چنان‌که برخی بر این نظرند که تازمانی که رابطهٔ سیاسی

---

۲۰ . این چالش‌های عبارتند از: معرفی جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین ناقضان حقوق بشر در جهان از طریق طرح دعاوی نقض گسترده حقوق بشر اعم از حقوق سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، و مدنی و در قالب صدور قطعنامه‌های مختلف علیه وضعیت حقوق بشر در ایران.

میان ایران و غرب از حالت تقابل جویانه به حالت تعامل گرایانه تغییر نکند، امکان حل‌وفصل منازعات در سطوح پایین‌تر، ازجمله چالش‌های حقوق‌بشری، وجود نخواهد داشت[21]. درواقع، نوع رابطهٔ سیاسی بین ایران و غرب، به‌ویژه، ایالات متحده آمریکا، سایهٔ سنگینی بر مباحث و اختلاف‌های دیگر بین آن‌ها داشته و تا زمان تداوم وضعیت فعلی، چشم‌انداز روشنی برای برون‌رفت از چالش‌های سطوح پایین وجود ندارد؛

راهبرد دیگر دراین‌مورد، ایجاد تغییر در فضای گفتمانی موجود بین اسلام و غرب از طریق سیاست‌هایی همچون گفت‌وگوی ادیان و تمدن‌ها است. به‌نظر می‌رسد، هرچه تعامل نزدیک‌تری بین مراکز علمی در حوزهٔ موضوع‌های مورداختلاف، ازجمله موضوع حقوق بشر انجام شود، نزدیکی و همگرایی فکری بیشتری دراین‌زمینه بین جامعهٔ نخبگانی طرفین ایجاد می‌شود و به‌جای تصویرسازی‌های غالباً نادرست رسانه‌ای از الگوی دینی حقوق بشر، رویکردی عقلایی در این حوزه حکم‌فرما می‌شود؛

راهبرد قابل‌طرح دیگر دراین‌مورد، حضور هرچه فعالانه‌تر در مجامع بین‌المللی است. اتخاذ سیاست منفعلانه در مورد مسئلهٔ نقض حقوق بشر و حضور در جایگاه متهم، همواره موجب شده است که کفهٔ ترازو در عرصهٔ بین‌المللی به‌نفع غرب سنگینی کند. حال آنکه این فرصت برای جمهوری اسلامی ایران وجود دارد تا اولاً به تبیین مبانی فکری و علمی خود در زمینهٔ حقوق بشر در عرصهٔ بین‌المللی مبادرت ورزد؛ ثانیاً در جایگاه مدعی‌العموم در مورد نقض حقوق بشر در جوامع غربی اقامهٔ دعوی کند تا ازاین‌طریق به نوعی تعادل و موازنه در عرصهٔ بین‌المللی دست یابیم؛

همچنین تقویت گفتمان حقوق بشر بدیل با طرح گسترده و پیوسته در مجامع علمی و دانشگاهی جهانی نیز به‌عنوان راهبرد مهمی برای گفتمان‌سازی دراین‌باره توسط خبرگان مطرح شده است.

سطح سوم از دلایل سرپیچی ایران از پذیرش هنجارهای بین‌المللی و به‌طور خاص، هنجارهای حقوق‌بشری، به سطح گفتمانی مربوط می‌شود. درواقع، راهبردهای عملیاتی در این سطح، نیازمند صرف زمان بیشتر بوده و لازم است که در بلندمدت پیگیری شوند. این سطح که نسبت به سطوح دیگر درونی‌تر شده است، ریشه‌های گفتمانی این موضوع را بررسی می‌کند. در این سطح، شاهد تباین عناصر و دقایق گفتمانی بین گفتمان رایج و حاکم بر فضای سیاسی ایران، که از آن با عنوان اسلام سیاسی یاد می‌شود، با عناصر و دقایق گفتمان سکولار غرب هستیم. درواقع، این پرسش مطرح است که چگونه می‌توان وضعیت بدیلی را برای رهایی از فشارهای غرب در زمینهٔ حفظ معیارهای حقوق‌بشری که بر پایهٔ فرهنگ و تمدن غربی تدوین شده است، طراحی کرد و پیش برد که راهبردهای موجود در این سطح از تحلیل، به شکل‌های

---

۲۱. برای مطالعه بیشتر دربارهٔ دیدگاه‌های گوناگون دراین‌باره به منابعی چون شریفیان (۱۳۸۰)، امیدی و همکاران (۱۳۹۵)، حاجی‌یوسفی (۱۳۸۹)، محمودی‌کیا و دهشیری (۱۳۹۹) و وطن‌خواه (۱۳۸۲) مراجعه شود.

پژوهشنامهٔ ایرانی سیاست بین‌الملل
دورهٔ ۱۱، شمارهٔ ۲، شمارهٔ پیاپی۲۲، بهار و تابستان ۱۴۰۲

زیر قابل طرح و پیگیری باشد:
راهبرد نخست به تقویت ائتلاف و گفت‌وگو با جهان اسلام برای طرح ارزش‌های مشترک حقوق‌بشری مربوط می‌شود. حضور 57 کشور در سازمان همکاری اسلامی، زمینهٔ مناسبی برای طرح و پیگیری موضوع‌ها و دستورکارهای بین‌المللی است. بلوک کشورهای اسلامی این ظرفیت را دارند تا مانند اعلامیهٔ حقوق بشر اسلامی در قاهره، با همگرایی و تعامل در راستای بازتولید هنجارهای جدید مبتنی بر ارزش‌های اسلامی مشترک اقدام کنند تا بتوانند در میان‌مدت، تسلط گفتمانی یک‌سویه حقوق بشر غربی را تعدیل کنند.
همچنین، راهبردهای دیگر دراین‌مورد به ائتلاف و گفت‌وگو با شرق به‌منظور طرح و اقامهٔ حقوق بشر شرقی در مقابل الگوی حقوق بشر غربی مربوط می‌شود. شرق تمدنی از ظرفیت بالایی برای ارائهٔ هنجارهای جدید در عرصهٔ جهانی برخوردار بوده و قد برافراشتن قدرت‌های آسیایی در عرصهٔ اقتصادی می‌تواند این فرصت را فراهم کند که شاهد بازتولید ارزش‌های جدیدی در عرصهٔ بین‌المللی، ازجمله هنجارهای حقوق‌بشری باشیم؛ زیرا، غرب نیز از همین ابزار برای اعمال فشار بر کشورهای شرقی، همچون چین و روسیه، بهره می‌برد.
راهبرد دیگر دراین‌راستا، افزایش تلاش‌ها برای کاهش سیطرهٔ غرب بر مجامع حقوق‌بشری است. حضور فعالانهٔ این ائتلاف اسلامی و شرقی می‌تواند سبب کاهش نفوذ غرب بر مجامع حقوق‌بشری شود و زمینهٔ طرح و اقامهٔ هنجارهای بدیل را فراهم کند.
راهبرد محتمل دیگر که نیازمند سیاست‌گذاری‌های بلندمدت است، به اسطوره‌ها و زبان استعاری اشاره می‌کند که ریشه در تاریخ اندیشهٔ یک ملت دارد. در این سطح، این‌گونه مطرح می‌شود که تهدیدپنداری هنجارهای نظام بین‌الملل، ریشه در زبان استعاری دارد و هرگونه تغییر در این حوزه، نیازمند شکل‌گیری نوعی زبان استعاری جدید و ارائهٔ اسطوره‌های نوین است.
زبان استعاری حاکم بر حقوق بشر غربی از مفاهیمی چون اومانیسم و لیبرالیسم بهره می‌گیرد و در سال‌های اخیر، نظریه‌پردازان و اندیشمندان غربی کوشیده‌اند با طرح ایده‌هایی چون پایان تاریخ، دست به نوعی اسطوره‌سازی از این مفاهیم بزنند که با برجسته‌سازی انتقادهای واردشده بر این اسطوره‌ها می‌توان تأکید بر قرائت واحد و اروپامحور از این اسطوره‌ها را زیر سؤال برد و با قرائت‌های دیگری از این مفاهیم که بتواند تساهل بیشتری در برابر ارزش‌های دینی و بومی داشته باشد (مانند تساهل گرایی اسلامی، رویکردهای دین‌مدار به آزادی و لیبرالیسم، و...)، زمینهٔ تضعیف نگاه غرب‌مدارانه به این اسطوره‌ها را فراهم کرد.

نتیجه‌گیری

درمجموع، برپایهٔ این سطوح مختلف تحلیلی و راهبردی می‌توان یک بستهٔ سیاستی کامل و متنوع را به سیاست‌گذاران پیشنهاد داد که دربردارندهٔ سیاست‌ها و اقدامات کوتاه‌مدت، میان‌مدت، و بلندمدت است.

جدول شمارۀ (۲). علل و راهبردهای قابل طرح در حوزۀ چالش‌های حقوق‌بشری ایران با سازمان ملل متحد

بازۀ زمانی	علل و مسائل شکل‌دهندۀ سطح تعارض	راهبردهای پیشنهادی
کوتاه‌مدت	تأکید بر ادعای عدم رعایت حقوق زنان، اقلیت‌ها، روزنامه‌نگاران و فعالان سیاسی و محکوم کردن مجازات اعدام و اجرای برخی حدود شرعی و....	اصلاح قانون مجازات و تمهید مجازات بدل از زندان؛ تصویب و اجرای قانون صیانت از حقوق شهروندی؛ گشایش در فضای مطبوعاتی و سیاسی؛ حمایت از حقوق قانونی اقلیت‌ها.
میان مدت	علل سیاسی: مانند وضعیت رابطه با کشورهای غربی علل تمدنی و فرهنگی: منازعۀ اسلام و غرب و تفاوت‌های فرهنگی علل رسانه‌ای: اسلام‌ستیزی در رسانه‌ها علل حقوقی: محدودیت‌های حقوقی	ـ بهبود روابط با غرب و تغییر از وضعیت منازعه به تعامل و همکاری؛ ـ فعالیت در عرصۀ سازمان‌های بین‌المللی؛ ـ تقویت ایدۀ گفت‌وگوی بین‌ادیانی و تمدنی؛ ـ تقویت پاسخ‌گویی به اتهام‌ها از طریق شبکه‌های ماهواره‌ای، مجازی و رسانه‌ای مختلف؛ ـ استفاده از ظرفیت حقوقی حق‌شرط در پذیرش کنوانسیون‌های مرتبط؛ – تقنین و تسهیل در عملیاتی‌شدن حقوق گنجانده‌شده در فصل سوم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به‌منظور تحدید حدود و نیز تضمین آزادی‌های اساسی گنجانده‌شده در قانون همچون آزادی بیان، آزادی مطبوعات، آزادی اجتماعات و نیز آزادی نقد؛ – اصلاح برخی از مفاد قانون مجازات کیفری دربارۀ قوانین مرتبط با مجازات اعدام و تمهید مجازات‌های جایگزین (همچون مادۀ 45 قانون مبارزه با مواد مخدر که منجر به کاهش چشمگیر موارد مشمول مجازات اعدام شد)؛ ـ زمینه‌سازی برای دستیابی زنان به حقوق اجتماعی، سیاسی، و فرهنگی خویش همچون نقش‌آفرینی هرچه بیشتر زنان در عرصه‌های فرهنگی، اجتماعی، و مدیریتی؛ ـ افزایش سطح برخورداری مناطق با اقلیت‌های قومی و زبانی از عدالت اجتماعی، عدالت آموزشی، و نیز عدالت در سهم منابع و اعتبارات دولتی؛ ـ معرفی دستاوردها و پیشرفت‌های حقوق‌بشری ایران در قالب‌های رسانه‌ای و دیپلماتیک؛ ـ طرح دعاوی حقوق‌بشری در مجامع بین‌المللی دربارۀ موارد نقض حقوق بشر علیه شهروندان ایرانی همچون تحریم‌های دارویی کشورهای غربی علیه ایران یا ترور شهروندان، دانشمندان، یا فرماندهان برجستۀ نظامی ایرانی توسط سازمان‌های اطلاعاتی یا گروه‌های نظامی معارض موردحمایت کشورهای غربی ـ همکاری با سازمان‌های غیردولتی مستقل فعال در زمینۀ حقوق بشر برای پیگیری اقدامات ضدبشری رژیم صهیونیستی.

بلندمدت	ـ گفتمان جهانی غرب‌محور؛ ـ گفتمان بومی غرب‌باور.	ـ ائتلاف و گفت‌وگو با جهان اسلام و کشورهای شرقی برای تدوین حقوق بشر بدیل؛ ـ حضور پررنگ و عالمانه در مجامع بین‌المللی و مخالفت با سیطرۀ غرب بر مجامع حقوق‌بشری بین‌المللی؛ ـ تقویت گفتمان حقوق بشر بدیل با طرح گسترده و مستمر در مجامع علمی و دانشگاهی جهانی[22]؛ ـ بهره‌گیری حداکثری از ظرفیت دیپلماسی عمومی در شکل‌های مختلف آن (دیپلماسی رسانه‌ای، فرهنگی، و مبادله‌ای) برای تبیین نظام حقوقی اسلام و نیز ماهیت بشردوستانۀ احکام آن؛ ـ تعامل هرچه نزدیک‌تر با سازمان‌های مردم‌نهاد و مستقل فعال اروپایی در زمینۀ حقوق بشر برای شناخت بی‌واسطۀ وضعیت حقوق بشر در ایران؛ ـ مشارکت فعالانه در رویدادهای علمی و فرهنگی و نیز تعامل با نخبگان علمی و فرهنگی غربی به‌منظور رفع شبهه‌های موجود در زمینۀ اتهام‌های حقوق‌بشری علیه ایران؛ ـ اعطای بورس‌های تحصیلی و پژوهشی در زمینۀ حقوق بشر اسلامی به اندیشمندان و محققان؛ ـ برگزاری نشست‌های گفت‌وگوی میان ادیان دربارۀ حقوق بشر؛ ـ همکاری با کشورهای اسلامی در زمینۀ حقوق بشر به‌منظور ایجاد یک نظام حقوق‌بشری مشترک اسلامی
بلندمدت	ـ اومانیسم؛ ـ لیبرالیسم، ـ پلورالیسم.	ـ طرح زبان استعاری جدید در مقابل زبان استعاری غربی[۲۳]؛ ـ تضعیف قرائت واحد و غرب‌محور از این اسطوره‌ها با تقویت نقدهای واردشده به آن‌ها؛ ـ ارائه بدیل‌های نظری برای اسطوره‌های غربی مبتنی‌بر قرائت‌های مختلف از آن‌ها.

۲۲ . تأکید بر اسناد حقوق‌بشری اسلامی همچون نامۀ امیرالمؤمنین علی(ع) به مالک اشتر یا اعلامیۀ حقوق بشر اسلامی قاهره که جمهوری اسلامی ایران نیز نقش بنیادینی در تهیه و تدوین آن داشته است، می‌تواند دراین‌زمینه مؤثر باشد. ترسیم و تبیین شایستۀ اجزا و مبانی معرفت دینی اسلامی همچون مبانی معرفت‌شناسانه، هستی‌شناسانه، و انسان‌شناسانه می‌تواند سهم زیادی در تمایزبخشی میان گفتمان حقوق بشر اسلامی با گفتمان حقوق‌بشری سکولار و اومانیستی غربی داشته باشد.

۲۳ . طرح مباحثی همچون دکترین «مردم‌سالاری دینی» آیت‌الله خامنه‌ای (۱۳۷۹)، «امکان اومانیسم اسلامی» محمد لگنهاوزن (۱۳۹۷)، و... درواقع، با هدف نقد مبانی اسطوره‌شناختی تمدن غربی و نیز ترسیم و شالوده‌افکنی یک نظام اسطورگی مبتنی‌بر ارزش‌های اسلامی انجام شده است.

Refrences

Abbaszadeh Fatehabadi, M., & Shojaei, Z. (2018). Comparison of the performance of the Commission and the Human Rights Council in relation to the Islamic Republic of Iran. Politics, 48(3): 707-691. (in Persian).

Aghaei, S. D. (2003). Record of the Human Rights Commission on Iran (After the Victory of the Islamic Revolution). Politics, No. 60: 36-11. (in Persian).

Ahmed, J. U. (2010). Documentary Research Rethod: New Dimensions. Indus Journal of Management & Social Sciences. Vol. 4: 1-14.

Daymon, C., & Holloway, I. (2005). Qualitative Research Methods in Public Relations and Marketing Communications. London & U.S.: Routledge.

Golshanpajooh, M. R. (2011). Human Rights and its Position in EU Policy Towards Iran. Book Europe 10 (Especially Iran-EU Relations), Tehran: Abrar Moaser. (in Persian).

Koosha, S. (2015). Legal Challenges Recent Report of the Secretary-General of the United Nations; human Rights and the Situation of Women in Iran. Journal of Women's Rights Protection Studies, 1(2): 37-10. (in Persian).

Mohammadi, F. (2015). A Study of the Interactions of the Islamic Republic of Iran with the United Nations Human Rights Council since 1284. Human Rights, 10(1): 48-25. (in Persian).

Momeni-rad, A., & Mousavifar, S. H. (2012). Standards for the Imposition of Security Council Aanctions and the Human Rights Aituation in Nuclear Resolutions Against the Islamic Republic of Iran. Islamic Human Rights Studies, 1(2): 162-141. (in Persian).

Omidi, A.; Pourbafrani, H., & Pour-ali, I. (2016). Confrontation of Two Legal Perspectives: An Analysis of the Interaction and Confrontation of the Islamic Republic of Iran with the UN Human Rights Council. Public Law Studies, 46(3): 602-581. (in Persian).

Sajjadpour, S. M. K., & Mohammadi, F. (2009). International Dimensions of Human Rights and the Sovereignty of States. Journal of Political Science, No. 14: 92-59 (in Persian).

Stewart, D., & Kamis, M. (1984). Secondary Research: Information Source and Methods. CA: Sage.

Yari, B. (2003). The European Union and the Islamic Republic of Iran: The Human Rights Challenge. Book Europe 2: Special Relations Between Iran and the European Union, Tehran: Abrar Moaser (in Persian).

Zakerian, M. (2010). Iran and the Universalization of the Fundamental Rules of Human Rights. Journal of Political Science, 5(3): 125-107 (in Persian).

پژوهشنامهٔ ایرانی
سیاست بین‌الملل
دورهٔ ۱۱، شمارهٔ ۲، شمارهٔ
پیاپی ۲۲، بهار و تابستان ۱۴۰۲

https://undocs.org/A/70/489/Add.3
https://undocs.org/A/71/374
https://undocs.org/A/74/188
https://undocs.org/A/C.3/74/L.27
https://undocs.org/A/HRC/28/63/Add.1
https://undocs.org/A/HRC/28/70
https://undocs.org/A/HRC/31/69
https://undocs.org/A/HRC/34/40
https://undocs.org/A/HRC/37/68/Add.1
https://undocs.org/A/HRC/RES/28/21
https://undocs.org/ar/A/RES/40/141
https://undocs.org/ch/A/72/322/Corr.1
https://undocs.org/en/A/71/418
https://undocs.org/en/A/71/484/Add.3
https://undocs.org/en/A/72/322
https://undocs.org/en/A/72/562
https://undocs.org/en/A/73/398
https://undocs.org/en/A/73/589/Add.3
https://undocs.org/en/A/74/273
https://undocs.org/en/A/HRC/34/65
https://undocs.org/en/A/HRC/37/24
https://undocs.org/en/A/HRC/40/24
https://undocs.org/en/A/HRC/40/67
https://undocs.org/en/A/HRC/43/20
https://undocs.org/en/A/HRC/RES/40/18
https://undocs.org/en/A/RES/70/173
https://undocs.org/en/A/RES/71/204
https://undocs.org/en/A/RES/72/189
https://undocs.org/en/A/RES/73/181
https://undocs.org/en/A/RES/73/299
https://undocs.org/en/A/RES/74/181
https://www.ohchr.org/EN/Countries/MENAregion/Pages/IRIndex.aspx
https://www.right-docs.org/doc/a-hrc-res-31-19/
https://www.right-docs.org/doc/a-hrc-res-34-23/